

САМБІРСЬКА ГІМНАЗІЯ: від заснування до “весни народів” (до 225-річчя від заснування)

Питання освіти завжди були визначальними у розвитку будь-якого суспільства, що засвідчує давній латинський вислів *patria decori civibus educandis*. Після включення у 1772 р. Галичини до складу володінь Габсбургів школа і освіта стали державною справою. Колишні навчальні заклади вищого і середнього типу були вилучені з підпорядкування чернечих орденів, закриті або реорганізовані згідно з вимогами ідей європейського Просвітництва. У цьому контексті змінилися самбірські школи. Замість єзуїтської колегії почала діяти середня школа нового типу, але в 1780 р. вона практично припинила своє існування. Проте суспільний розвиток диктував необхідність збільшення числа навчальних закладів різного типу. За таких умов виникла Самбірська гімназія гуманітарного типу. Суспільну актуальність дослідження посилює її 225-річний шлях. Це переконливе свідчення її досягнень у вихованні багатьох поколінь громадсько-політичних діячів, кваліфікованих фахівців у різних сферах, активних діячів національно-визвольного руху, вчених та інших визначних особистостей.

Питання історії Самбірської гімназії досі не було предметом спеціального вивчення. Проте є опубліковані окремі сюжети, переважно у фрагментах і згадках, які стосуються цього навчального закладу. У числі перших появилася стаття Ю. Краєвського про діяльність антиавстрійського гуртка за участю самбірських гімназистів¹. М. Возняк на підставі опрацювання листування трьох її викладачів проаналізував основні проблеми, пов'язані зі запровадженням до навчального плану української мови². Загальні відомості наведені у монографії А. Кучери про Самбір і повіт³. Інші сторінки історії гімназії (до кінця XIX ст.) залишилися невисвітленими. Їх вивчення стало можливим на основі опрацювання низки джерел. Серед опублікованих найважливішими є списки учнів і викладачів та щорічні звіти гімназії за 1854–1914 рр.⁴. Чимало відомостей щодо навчального процесу, фінансової діяльності, матеріальної бази зберігається у фондах Центрального державного історичного архіву у Львові, Державного архіву Львівської області, Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. Окремі матеріали з фондів також склали джерельну основу статті.

Мета статті – дослідити витоки гімназії як австрійського навчального закладу, прослідкувати основні етапи в організаційному плані, з'ясувати особливості навчального процесу, вивчити викладацький склад, проаналізувати кількість учнів, їх географію, віровизнання тощо.

Хронологічно стаття обмежена часом від заснування гімназії до середини XIX ст., коли відбулася її реорганізація у 8-класний навчальний заклад у річищі загальноавстрійського освітнього процесу. Відкритим до вивчення залишається наступний часовий період: динаміка учнівського складу, зміни в навчальному процесі, оцінка про-

фесійної кваліфікації учителів, розбудова матеріальної бази. національні відносини тощо.

Організаційний розвиток. У середині XVIII ст. Річ Посполиту охопила внутрішня анархія. Цим скористалися сусідні правителі, які 19 лютого 1772 р. домовилися про поділ Польщі. Австрійський уряд наказав генералові А. Гадіку негайно зайняти намічені землі. 18 липня один з піхотних підрозділів увійшов до Самбора. 11 вересня цього ж року австрійська імператриця Марія Терезія підписала декрет, за яким територію давнього Галицького князівства проголосила невід'ємною частиною Австрії як землі з відновленими правами (*terrae revindicatae*). При цьому уряд виходив з факту спадкових прав угорського короля на цю територію, зваживши, що в 1214–1221 рр. королем Галицько-Волинської держави був Коломан з угорської правлячої династії Арпадів.

Згідно з політико-адміністративним поділом набутої території Галичина або за офіційною назвою Королівство Галіції і Лодомерії (*Königreiche Ostgalizien und Lodomerien*) отримала статус губернії і окружний адміністративний устрій. Округи були сформовані так, щоб крайні межі були приблизно однаково віддалені від його адміністративного центру. Так Самбір став окружним містом. Відтоді він почав зростати і розбудовуватися на австрійських законах і відчутно сприймав культурні та мистецькі надбання найбільших центрів імперії. Полонізація на певний час поступилася онімечуванню, яке цілеспрямовано і методично втілювалося в усі сфери суспільного життя. Передовсім це було відчутним у шкільній справі.

Відповідно до рескрипту Марії Терезії від 28 жовтня 1770 р., школа проголошувалася державною справою⁵. Наприкінці 1774 р. віденський уряд затвердив “Загальний шкільний статут для німецьких нормальних, головних і тривіальних шкіл у всіх спадкових землях”. Цей документ запроваджував принцип загальної обов’язкової шкільної освіти, а також встановлював три паралельні типи народної школи – парафіяльну однокласну з рідною мовою навчання, трикласну або тривіальну і чотирикласну чи нормальну з німецькою мовою навчання. Нормальні школи відкривали лише в адміністративних центрах країв. За таких умов парафіяльна школа в Самборі була перемінена на тривіальну, залишивши стару програму навчання. Водночас австрійська шкільна влада вимагала всіляко підкреслювати перевагу держави Габсбургів над Польщею. Особливо це стосувалося роз’яснення під час катехизування учнів.

Не вдалося знайти конкретної дати організації в Самборі нормальної школи. Можна припустити, що її відкрили після 1784 р. У листі до галицького губернатора від 18 жовтня 1783 р. Йосиф II зазначав, щоб відкрити нормальні школи в більших містах, а не лише у Львові.

Однак Марія Терезія, ліквідувавши орден єзуїтів і їхні школи, незабаром видала декрет про обмеження кількості гімназій. Цей захід обумовили дві причини – брак світських викладачів і побоюваннями, що значний вплив дітей на навчання негативно позначиться на загальному стані сільського господарства, ремесла та торгівлі. Замість ліквідованих гімназій утворили т. зв. Головні або як їх називали за одним із провідних предметів – Латинські школи⁶.

Через два роки їх реорганізували в п’ятикласні гімназії з трьома граматичними і двома гуманістичними класами⁷. Навчали на основі затверджених підручників, відступати від яких суворо заборонялося. У граматичних класах учитель вів своїх учнів три роки підряд, а в гуманістичних викладав лише свій курс навчання. Адміністративно гімназії підпорядковувались світській владі – директорам шкільних комісій.

На матеріальній базі єзуїтської колегії в Самборі було створено п'ятикласну гімназію гуманітарного типу. Старе навчальне приміщення разом з монастирем уряд пристосував під окружне староство, а гімназію розмістив у будівлі, де раніше були грама-тичні класи єзуїтської колегії. Для проведення навчання запросили колишніх єзуїтських викладачів, котрі залишилися в місті. Навчання велося за старою програмою, латинською мовою, але школа вже стала державною, де могли навчатися без огляду на віровизнання. Оскільки кошти на навчання покривало місто, то магістрат викупив у свою власність шкільну будівлю. У 1780 р. цей будинок унаслідок великої пожежі в місті згорів – сплюменіло також все шкільне устаткування з бібліотекою. За таких умов навчання продовжувалося, але гімназія фактично стала приватною школою.

Наступні кроки у справу одержавлення шкіл були зроблені в роки правління Йосифа II. Реформи, які він проводив, мали практичне спрямування. У навчанні цей монарх вбачав засіб для досягнення добробуту народу і об'єднання різних націй в одну органічну державну цілість. Народне шкільництво, за задумом Йосифа II, мало сприяти розширенню розвитку сільського господарства, промислу і ремесла. Завдяки піднесенню освіти він сподівався збільшити виробництво, вдосконалити використання всіх джерел доходів, підвищити військову могутність держави. Тому за його правління проводилися регулярні переписи дітей відповідного віку, були посилені каральні санкції за порушення шкільної повинності: за невідвідування школи накладалися штрафи у вигляді грошової оплати або відробітків під час ремонту школи, неграмотних не дозволяли брати учнями в цехи.

Заходи Йосифа II щодо середньої школи мали на меті остаточно підпорядкувати її державі. Недержавні навчальні заклади могли функціонувати лише на основі офіційних приписів. За Йосифа II остаточно запровадили замість латинської німецьку мову викладання, а у гімназіях – плату за навчання.

Проводячи курс на обмеження середніх навчальних закладів класичного типу, габсбурзький уряд 11 листопада 1783 р. видав декрет, за яким багато гімназій у монархії було закрито. Так, у Галичині їх залишилося лише 6 з 17, у т. ч. в Перемишлі, оскільки планували, щоб на три округи припадала одна гімназія. Проте розвиток суспільства, його зростаючі потреби вели до неминучого відкриття нових навчальних закладів, передовсім середнього типу.

Зачепило це й Самбір. 3 серпня 1791 р. цісар Леопольд II видав декрет про відкриття у Самборі експериментальної гімназії з п'ятьма класами – інфіми, граматики, синтаксису, риторики і поетики – та новою навчальною програмою. Згідно з досягнутою угодою, місто виділяло щорічно на її утримання 2300 зол. в австрійській валюті⁸. Оскільки цих коштів у наступні роки явно не вистачало перед магістратом поставили вимогу збільшити суму на 1 тис. зол. рин., тобто до 3300 зол. рин. на рік. Таких грошей у міському бюджеті, звісно, не було, тож магістрат відмовився платити змінену суму, уряд у 1811 р. дофінансував цей навчальний заклад, але вже взяв його під свій контроль.

Навчальний рік починався у вересні і закінчувався у червні–липні. Вступний екзамен до першого класу відбувався у перших числах вересня. Навчальний рік ділився на півріччя. Були зимові або Різдвяні (5–10 днів) та літні (до 45 днів) канікули. Після кожного заняття, яке тривало 1 годину, наступала 10-хвилинна перерва.

Кожного дня перед заняттями (крім зимового часу) всі учні, за винятком євреїв, обов'язково були присутніми на Святій Літургії. Крім того, в неділю і святкові дні окремо були заняття з релігії для учнів грама-тичних і гуманістичних класів. Не менше

трьох разів на рік учні мали обов'язкові сповідь і Святе Причастя. Початок і закінчення навчального року супроводжувалися урочистими богослужіннями. Весь колектив гімназії (викладачі та учні) обов'язково брав участь в урочистих щорічних богослужіннях з нагоди іменин цісаря та поминальних службах за померлими з династії Габсбургів.

У 1784 р. навчання в австрійській гімназії коштувало 12 фл. на рік, які вносили кожного місяця. Від 1800 р. платили 6 фл. на 10 місяців. Бідні учні і відмінники могли бути звільнені від плати.

Державна шестикласна гімназія виникла внаслідок реорганізації навчального закладу в 1821 р. – діяли 4 граматичні і 2 гуманітарні класи.

“Весна народів” спричинила реорганізацію системи середньої освіти. Згідно з “Організаційним планом для гімназій і реальних шкіл” (“Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Osterreich”. Wien 1849) гімназії класичного типу за пруським зразком мали реорганізувати у восьмикласні середні навчальні заклади. Самбірська гімназія зазнала змін лише в 1853 р. Відповідно до листа міністерства віровизнань і освіти від 27 липня 1853 р., вона стала 8-класним навчальним закладом та іменувалася як вища ц.-к. гімназія⁹. Її небесним покровителем став Святий Ян Непомук. Проте міністерське розпорядження цісар затвердив лише 29 липня 1859 р.

В опублікованому звіті за 1853–1854 н. р. зазначено, що вона є цісарсько-королівською публічною, католицькою державною гімназією і утримується коштами цісарсько-королівських державних фондів. Водночас місто щорічно додавало готівкою 900 зол. рин., а також несло витрати на утримання і опалення будівлі. Після перетворення гімназії на 8-класну, магістрат зобов'язався сплачувати щорічно 1000 зол. рин. та зробити одноразовий грошовий внесок у розмірі 2700 зол. рин. для створення збірки науково-природничих навчальних засобів. Крім цього, міська влада забезпечила шкільну бібліотеку великими шафами, а канцелярію – освітленням¹⁰.

Мова навчання. Упродовж 1791–1850 рр. мовою навчання була латинська. За реформою 1850 р. вона поступилася німецькій. Певні зміни у мовне питання внесли революційні події 1848–1849 рр. Згідно з “Організаційним планом для гімназій і реальних шкіл” до навчальної програми вводили мови інших народів імперії в розрахунок двох годин на тиждень у всіх класах, і навіть дозволялося цими мовами вивчати окремі предмети. Але як тільки офіційний Відень опанував внутрішню ситуацію, німецька мова знову стала панівною, а національні мови – лише предметами навчання. У Самбірській гімназії це стосувалося української і польської мов. Українська мова вперше офіційно зазвучала у стінах навчального закладу в лютому 1849 р. Однак утверджувалася вона в дуже важких умовах. Передовсім треба було подолати не лише спротив польського шовінізму, але й змінити суспільні погляди учнівської молоді, виробити у неї самосвідомість українця (русина). Це виявилось дуже нелегко. Першопрохідцями тут стали греко-католицькі священники, котрі отримали катехитську посаду і дозвіл навчати українською мовою. Першим з них був самбірський парафіяльний священник Іван Коростенський (1814–1888). За його словами, науку релігії в гімназії він почав 15 лютого, коли “учительський гімназійний збір представив мене зібраний в одній залі молоді. Голова учительського збору Лінцбавер відчитав розпорядок міністерства освіти й дотичну консисторську постанову, а потім я привітав молодь руським словом. Упродовж моєї бесіди сльози крутилися в очах руських дітей. При відході почали польські діти топтати ногами в підлогу й тарабанити кулаками по лавках. Кинули ся

професори в цей кут, де зробився галас, і криком та погрозами втишили вчинену серенаду, яку спільно зробили польські та руські молодці з риторики”¹¹.

Присутні вчителі, передовсім директор Лінцбауер, почували себе ніяково і почали перепрошувати І. Коростенського. Про це стало відомо старості, котрий викликав директора і погрозив закрити цей клас, якщо покривджений священник поскаржиться. Проте І. Коростенський не вживав жодних заходів щодо своєї образи, і здавалося, що інцидент вичерпаний. Однак учні шостого класу влаштували бойкот – жоден з них не з’явився на заняття до священника:

“Прибіг до мене задиханий Лінцбауер зі скаргою, що жодним способом не хочуть його русини відділитися від польських дітей на релігію, і запитав мене, що я думаю з цього приводу робити. Я відповів, що зовсім не наполягаю бути кожного дня по три години в школі, і буду мати менше роботи, оскільки й так зайнятий на парафії, тюрмі і шпиталях. Слідом прибіг і латинський катехит і я попросив його, щоб займався з ними як зі своїми учнями, а я не бажаю їх бачити через мою зневагу. Коли ж я подав Лінцбауеру руку на знак, що не буду чинити жодних заходів, обидва заспокоєні пішли.

На найближчу годину для риторики зумисно я пішов на Ткацьку вулицю... Хлопці опам’яталися, чекали на мене в школі, а коли я не приходив, шукали мене всюди, але не знайшли. Потім почали мене перепрошувати. Я довго торгувався, але через два дні їм вибачив і тепер маю з них добрих учнів. Крім кількох, діти відповідають по-руськи... багато хлопців говорить по-руськи гарно, передусім господарські діти. Не одно руське слово підучуюся від дітей, якого я досі не знав; наприклад, сказав мені один хлопець “копаліни” (Mineralien) й багато інших слів. Поповичі по-руськи нічого не вміють і деякі з них пройняті польським духом. Мені дісталася далеко краща частина дітей, ніж Подгурському, бо русини бідні, мусить добре вчитися...

Польські професори переслідували дуже наших руських молодців, за яких я впливав щосили, щоби не підлягали польському впливу. А що діти не могли стерпіти свої кривди та пожалувалися перед Радою. Рада донесла про переслідування нашому послу на сейм Ломницькому, котрий подав скаргу до міністерства. Міністерство наказало старості створити комісію, котрий вкінці покликав і мене до протоколу. Закинули мені польські професори, що я поворохобив руських дітей, що я є причиною розділу між молодцями, що я роздавав обурюючі письма. А Подгурський зробив закид, що я очорнив його в “Зорі” і “Австрійським кореспонденті” і що тільки один клас риторики є добрим, якого я не міг зіпсувати. На це відповів я, які цілі мав мій вплив на дітей та чому не боронив я їм вступу до Ради, яка відбулася у новому домі. На другий закид сказав, що нехай не зачіпає мене Подгурський, як хоче знати правду, нехай запитає одної і другої редакції. А на третє подав я докази, що риторика є цілком зіпсованим клясом...

Професори-німці усміхаються до мене, віддали мені вже візит, а польські крутять носами та на засіданнях жоден з них і не сяде коло мене... При навчанні ніколи не згадую про політику, як робили вони, щоби не зловили мене за яке слово. Часто маю слухачів і під дверми, і під вікном; під дверми лукавих, а під широким італійським вікном чесних селян, що дивуться, крадькома виглядають, хто там по-руськи говорить. Чи то кінець світа, бо сього ніколи не бувало – й не раз змушений я казати замкнуті віконце...”¹².

Шовіністично налаштовані польські учителі чинили всілякі перепони для утвердження в Самбірській гімназії української мови, пропагуючи під різними приводами польську, протиставляючи її українській. У листі від 25 січня 1851 р. П. Ясеницький

писав до перемишльського катехита Ю. Желехівського, що директор гімназії “завів польську мову в кожному класі по дві години, а викладати її погодилися Вітвицький і Вітошинський. Вітошинський оголосив у другому класі, що польську граматику буде викладати як вільний предмет. Однак, якщо хтось хоче записатися, мусить учитися, бо як дістане незадовільну оцінку, залишиться на другий рік для повторення. Очевидно, над цим учні задумалися, бо ніхто не записався на польську мову. Більше того, як впливає зі змісту листа, саме в тому класі, де переважають поляки, лише один батько хотів, щоби його син учився по-польськи.

Інакше поступив собі Вітвицький в наших клясах. Він почав заохочувати та приказувати, щоби ходили на польську мову. Після вигоди та волі студентів попризначував години на польщину хоч інші вчителі противилися цьому. Навіть жалівся перед мною, що небагато хоче ходити на польщину, за що, правда, я згнів його. Так вдалося в наших клясах більше наловити записатися на польське... може з побоювання, щоби не потягав їх з інших предметів. До того вчить мало що, а так заохочує, щоби дармо ходили на польщину... Що ж діється тепер далі? Ото самбірські горожами раді з того, що в кожному класі є по дві години польщини, пишуть прохання до міністерства, щоби руська мова була вільним предметом у гімназії в Самборі і щоби так, як у Перемишлі, по волі родичів ходили учні або на польську, або на руську мову. На це прохання збирають підписи. Ось таким способом приготували собі поляки дорогу...”¹³.

Тим не менше українська мова в гімназії утверджувалася. До 1868 р. вона була обов'язковим предметом у всіх класах – по 2 год. на тиждень. Польську вивчали факультативно 56 учнів по 2 год. тижнево за підручниками “Wypisy polskie dla użytku klas niższych c.k. szkół gimnazjalnych” (1854) і “Wypisy polskie dla użytku klas wyższych c.k. szkół gimnazjalnych” (1854). Обов'язковими до вивчення були грецька і латинська мови.

Для заохочення навчання розпорядженням Надвірної комісії 28 лютого 1781 р. були запроваджені медалі для найкращих учнів (до 1835 р. заборонялося відзначати учнів-євреїв). Залежно від досягнутих успіхів, учні, відповідно до вікового класу, отримували велику позолочену медаль вартістю 2 фл., малу позолочену – 1 фл. і посріблену – 1 фл. Таким чином, у кожному класі щорічно могли бути три відзначені учні, котрі носили медалі під час різних урочистостей. 19 листопада 1804 р. Надвірна комісія постановила відмінити медаль як відзнаку і натомість запровадила нагородження книжками, навіть був ухвалений їх перелік. Переважно це були видання грецьких і латинських авторів, німецьких письменників, праці з історії всесвітньої і монархії Габсбургів, фізики, математики, природничих дисциплін, словники

Викладачі. У перші десятиріччя функціонування гімназії викладачів було небагато, що залежало від кількості учнів та поділу на класи. Вищі класи традиційно називали гуманістичними, а викладачів, котрі у них працювали, – професорами-гуманіорами. Відповідно у граматичних класах були професори-граматики. Ця різниця у званні гімназійного викладача було усунена лише в 1850 р.¹⁴.

Повних відомостей про керівників і викладачів гімназії від початку її заснування виявити не вдалося. Систематизований запис є лише з 1814 р. За даними опублікованого звіту, тоді працювали 8 викладачів – Едуард Лінцбауер і Едуард Романкевич (гуманітарні класи) та Карл Гаузер, Кастан Шимонович, Франц Невечержел і Франц Лангнер (граматичні класи). Окремо зазначені Діонізій Підлясецький (магістр каліграфії) і Павло Городецький (катехит).

Таблиця 1.

Викладачі гімназії у 40-х рр. XIX ст.¹⁵

Рік	Катехит	Прізвище та ім'я викладача					
		I грам.	II грам.	III грам.	IV грам.	I гум.	II гум.
1841	Гродецький Павел	Лагодинський Казимир	Шимонович Каєтан	Невечезел Франц	Лангнер Франц	Стшелецький Еразм	Лінцбауер Едуард
1845	Гродецький Павел	Гаузер Карел	Шимонович Каєтан	Невечезел Франц	Лангнер Франц	Романкевич Едуард	Лінцбауер Едуард
1846	Подгурський Франц	Лангнер Франц	Гаузер Карел	Шимонович Каєтан	Невечезел Франц	Лінцбауер Едуард	Романкевич Едуард
1847	Подгурський Франц	Невечезел Франц	Лангнер Франц	Гаузер Карел	Шимонович Каєтан	Романкевич Едуард	Лінцбауер Едуард

Приватна практика. Дуже високими були вимоги до кваліфікації викладачів, котрі практикували приватно. Щоб отримати відповідний документ, починаючи з 1796 р., вони здавали екзамени перед комісією з практикуючих гімназійних викладачів. Претендент на учня гімназії, котрий здобув освіту приватно, повинен був довести, що знання отримав у дипломованого учителя і тільки тоді потрапляв до гімназійних списків. У 1827 р. вимоги на здобуття звання приватного вчителя ще посилили – кандидат на вчителя граматичних класів мав мати закінчені філософські студії, а гуманістичних класів – здані екзамени з всесвітньої та австрійської історії, класичної літератури, грецької філософії, естетики і педагогіки. Патент на заняття такою приватною практикою був дійсний 6 років, після чого потрібно було проходити всю процедуру наново. Навіть священики могли приватно навчати релігії лише після отриманого дозволу церковної влади і позитивної характеристики державного чиновника.

Викладачам, котрі були зайняті на державній службі, дозволялося у вільний час займатися репетиторством (Nachstunden) за окрему плату, хоча й там діяли певні обмеження. Так, у 1832 р. було заборонено займатися одночасно більше, ніж з 10 учнями одночасно, а місячна плата не повинна перевищувати 2 фл. У 1835–1852 рр. репетиторство дозволялося лише в шкільному приміщенні. Надалі таке навчання офіційно заборонили.

Цензура. Єзуїтський контроль над світоглядом учнів змінила австрійська державна цензура – Bücher-Censur Commision. У Галичині її відділенням стала Bücher-Revisions-Amt. Було заборонено видавати книжки на тогочасні суспільні теми, передовсім з огляду на відгуки Французької революції. Натомість заохочувалося написання праць, які прославляли державну політику Габсбургів. У 1793 р. префект Самбірської гімназії, виконуючи урядову вказівку, запропонував усім викладачам написати і поширити серед учнів працю на тему “Über die üblen Folgen der französischen Revolution”. Наступного року директор отримав розпорядження зі Львова, яким викладачів зобов'язували написати працю на тему “Preisfragen wegen Klugeln und Besserwisstn”). Нагорода складала 3 флорени. Викладачі мали у цій праці пояснити молоді, що кожний, незалежно від соціального походження, може досягти певних успіхів завдяки освіті. Відтоді щорічно префект та директор отримували подібні розпорядження щодо виховання молоді та попередити їхні можливі антигабсбурзькі настрої.

Найраніші відомості **про кількісний склад учнів** збереглися лише від 1807 р. – це опубліковані списки із зазначенням класу та рівня виявлених знань, згідно зі скла-

деними іспитами наприкінці навчального року. Детальний їх перегляд засвідчив, що тоді в гімназії вчилися загалом 165 осіб, у т. ч. в класі поезики – 20, риторики – 27 і трьох граматичних – 118 (38 + 23 + 57). Із них відзнаку отримали 36 учнів, у т. ч. в класі поезики – 5, риторики – 9 і граматики – 22 (13 + 6 + 3). За соціальним складом 79 осіб – це діти зі шляхетських родин.

Прізвища учнів¹⁶ з відмітками про навчання у 1809 р.

ПОЕТИКА

Отримали відзнаку:

де Лишковський Антон, де Голашевський Яків, Романович Юліян, де Белхаський Ігнацій, Паславський Дмитро, де Мазуревич Валентин, Лапчинський Степан, де Макай Йозеф.

1-й клас

Вольфшоффер Іван, де Дубравський Теодор, Кубаєвич Онуфрій, де Тустановський Григорій, Гордейовський Леон, де Печинський Яків, де Бачинський Йозеф.

2-й клас

Дашкевич Іван, Ліхновський Михайло, Качковський Іван.

Виявили недостатні знання

Климкович Константин, Климевич Петро, Шпитковський Іван, Тарчановський Стефан.

РИТОРИКА

Отримали відзнаку:

де Дегцьовський Вінцентій, де Мадейський Ігнацій, де Гастгайм Іван, Сорочинський Андрій, Левинський Франц.

1-й клас

Кубаєвич Ігнацій, Вересньовський Михайло, де Янішевський Іван, Струсевич Михайло, Камінський Петро, де Білінський Іван, Грегорович Франц, Сафатікевич Іван, де Пратобевера Франц, баранович Іван, Козакевич Стефан

2-й клас

Солтикевич Іван, Старосольський Микола.

ВИЩА ГРАМАТИКА

Отримали відзнаку:

Волянський Іван, де Яворський Микола, Гельн Йозеф, де Гошовський Еразм, де Завалкевич Віктор, Решлер Йозеф, де Клоковський Владислав.

1-й клас

Шерелест Іван, де Манастирський Станіслав, Попкевич Йозеф, Папуга Дмитро, Лозинський Іван, бучина Йозеф, Топольницький Степан, де Новосельський Іван, де Плонський Антон, Яндішак ЙозефЄ, Яновський бенедикт, Пруський Антон, Лерх Емануїл, Любчак Лукаш.

2-й клас

де Богуславський Антон, Кукуревич Михайло, Юркевич Віктор, Устяновський Теодор.

СЕРЕДНЯ ГРАМАТИКА

Отримали відзнаку

Ростоцький Іван, де Пташинський Фелікс, Твардовський Антон, де Сосновський Ігнацій, де Макай Йозеф, Котович Михайло, Рубшек Йозеф.

1-й клас

де Ступницький Іван, де Сласький Ігнацій, де Лашковський Фелікс, Сорочинський Іван, Томіцький Іван, Цвілевич Михайло, Мшанецький Домінік, де Голашевський Франц, де Дубенський Франц, Дашинський Франц, Вогель Франц, де Володкевич Микола, де Копешинський Леон, Захар Іван, Баранович Стефан, Лискевич Григорій, Блашке Павло, де Білінський Карл, де Новосельський Микола, де Сурдійовський Людовік.

2-й клас

Пундикевич Іван, де Білінський Григорій, Гавданович Іван, де Білінський Антон.

Виявили недостатні знання

Домбровський Антон, Новацький Іван, де Попель Адам, де Полянський Іван, де Ремановський Людвік, Романський Михайло, де Собещанський Бонавентура, де Віницький Іван, де Віницький Семен, Вояковський Себастьян.

НИЖЧА ГРАМАТИКА

Отримали відзнаку

Павликів Михайло, де Раціборський Франц, Лавровський Іван, де Голашевський Матвій, Рьошлер Леопольд, Богдані Франц, де Новосельський Леон.

1-й клас

де Ортинський Василь, Грабовський Іван, Ітетейн Християн, Гілатовський Йозеф, Гілатовський Томаш, Рудольф Йозеф, де Гастгаймб Маврицій, Кузевич Іван, Котович Іван, Рьошлер Петро, де Манастирський Еразм, Брюкнер Йозеф, де Ігельський Томаш, Лапінський Микола, де Малецький Франц, де Гординський Іван, Ормезовський Михайло – старший, Левицький Іван – молодший, ліхновський Іван, де Славінський Василь, де Вояченський Станіслав, Ваварин Франц, Трешкевич Михайло, Сянович Іван, Гусаковський Михайло, Вімпіллер Степан, Мудрак Петро, де Ігельський Антон.

2-й клас

Дністрянський Іван, де Гвоздецький Михайло, Конецький Вацлав, Лавровський Мартин, Левицький Іван – старший, Зелезінський Іван, Ормежовський Михайло – молодший, Ремер Людовік, Кісилевич Андрій, де Турянський Павло.

Виявили недостатні знання

де Бачинський Іполит, де Білінський Ілля, Палахневич Григорій, Тарнавський Данило, Дем'яновський Олександр.

З НАВЧАННЯ ГРЕЦЬКОЇ МОВИ

у поезиці

де Лишковський Антон, Паславський Дмитро, Романович Юліян, де Голашевський Яків, Лапицький Степан, де Мадурович Валентин, де Белхацький Ігнацій, де Макай Йозеф;

у риторичі

Струсевич Михайло, Сорочинський Андрій, де Дегцьовський Вінцентій, Кубаєвич Ігнацій, де Мадейський Ігнацій, де Гастгаймб Іван. Левинський Франц, Вересньовський Михайло, де Янішевський Іван, де білінський Іван, Камінецький Петро, Гігорович Франц¹⁷.

Детальніші відомості про учнів є від 1814 р. (табл. 2). На цей раз документально зафіксовані не лише їхні прізвища та імена, але й зазначені місце народження та отримані оцінки (добрий і достатні рівні) з конкретних предметів.

Таблиця 2.

**Учні гуманітарних класів з відмітками
про місце народження і успішність у 1814 р.¹⁸**

Прізвище та ім'я	Місцевість	Назва предмету і оцінка					
		поведінка	релігія	латинь	грецька мова	географія та історія	алгебра
1-й клас (24 особи)							
Ясеницький Михайло	Лука						
де Гришкевич Петро	Туринка						
де Білобреський Станіслав	Вільхівці	1	1	3	2	2	3
Білявський Іоанн	Стебник	ad E	1	1	ad E	Em	1
Берчинський Сильвестр	Гусне	Em	Em	Em	Em	Em	1
Блажейовський Іоанн	Корчин	ad E	ad E	1	1	ad E	ad E
Цимборський Роман	Торчиновичі	1	ad E	1	ad E	Em	1
де Чайковський Василь	Чайковичі	Em	ad E	1	ad E	1	ad E
Дзіковський Адольф	Жовква	1	ad E	1	2	ad E	2
де Емінович Іоанн	Самбір	ad E	ad E	1	ad E	1	Em
Фінік Олександр	Ляшки	1	1	1	1	1	1
де Гординський Адам	Гординя	ad E	ad E	1	1	1	1
Грицай Данило	Дорожів	Em	ad E	1	ad E	ad E	1
Костек Франц	Самбір	ad E	Em	1	Em	Em	ad E
де Кульчицький Григорій	Кульчиці	1	1	1	ad E	ad E	1
де Медицький Омелян	Стрий	1	ad E	2	1	1	2
Пітч Густав	Дрогобич	1	ad E	2	1	1	2
Рутковський Карел	Посіч	1	1	1	ad E	ad E	Em
Шашкевич Іоанн	Самбір	1	1	1	1	1	1
Тромпетеур Юліан	Львів	Em	Em	ad E	Em	Em	Em
Волосянський Василь	Старий Самбір	ad E	Em	ad E	Em	Em	ad E
де Залеський Карел	Добрівляни	Em	Em	1	1	1	ad E
Зарицький Іоанн	Погорілисько	Em	1	1	1	1	1
Зигмунтовський Едвард	Самбір	Em	1	2	2	1	2
2-й клас (32 особи)							
Погорецький Йозеф	Липа						
Лехович Олександр	Стрілковичі						
Кайдош Арнольд	Ряшів						
Альбрехт Стефан	Самбір	1	1	2	2	1	2
де Бачинський Антон	Посада	1	1	1	ad E	1	ad E
Бачинський Леон	Макова	ad E	1	1	ad E	ad E	1

Біганський Каєтан	Самбір	1	1	2	1	1	2
де Білінський Михайло	Білина	1	1	1	1	1	1
де Боберський Адольф	Висоцьке	ad E	ad E	1	ad E	Em	ad E
Чайковський Антон	Балигород	1	1	1	1	1	ad E
Черевко Іоанн	Бабина	ad E	ad E	1	1	ad E	1
Гавенський Микола	Либохора	1	Em	Em	Em	2	1
Гросс Каліктус	Мостиська	Em	ad E	ad E	Em	Em	ad E
Гофліх Антон	Угорщина	Em	ad E	1	1	Em	1
Яценю Омелян	Черхава	ad E	1	1	1	1	1
Ящур Йозеф	Стара Сіль	Em	ad E	ad E	Em	ad E	Em
Кляйн Адальберт	Доброміль	1	1	2	1	1	2
Левицький Іпполит	Zworiensis	Em	ad E	Em	Em	ad E	Em
Місьонгевич Гвідо	Крисовичі	ad E	Em	Em	Em	Em	Em
Мохнацький Іоанн	Radossycensis	Em	1	1	1	ad E	ad E
де Ольшанський Йозеф	Улично	Em	1	2	1	2	1
Ольшевський Франц	Самбір	1	1	2	1	1	2
де Ортинський Дмитро	Ортиничі	Em	Em	ad E	ad E	ad E	ad E
Постель де Леопольд-ський Гвілільмус	Дрогобич	ad E	ad E	Em	Em	Em	Em
Радецький Адальберт	Самбір	Em	Em	ad E	Em	Em	ad E
Сафчин Йоахим	Татари	ad E	ad E	1	1	1	1
Сорувка Іоанн	Стрілковичі	1	1	1	1	1	1
де Терлецький Антон	Диків	1	1	1	1	1	1
Василькевич Антон	Грушів	Em	Em	ad E	ad E	Em	1
де Заторський Тадей	Залужани	1	1	1	ad E	ad E	ad E
де Жукотинський Альфред	Липа	1	ad E	1	ad E	ad E	ad E
Жиборський Удальрик	Самбір	1	1	1	1	1	1

Таблиця 3.

Кількість гімназистів у 30–40-х рр. ХІХ ст.¹⁹

Роки	Класи						Всього
	граматичні				гуманітарні		
	I	II	III	IV	I	II	
1837	46	42	64	36	22	20	230
1841	67	57	45	27	21	28	245
1845	76	65	54	39	24	32	290
1846	71	60	59	44	39	22	295
1847	77	46	56	48	33	38	298

Географія походження. У гімназії здобували освіту переважно уродженці Галичини. Їх співвідношення щодо інших земель монархії і краю зокрема змінювалася

залежно від часу і місця відкриття нових навчальних закладів такого типу. Визначити місце народження багатьох гімназистів часом важко. Від початку її організації і впродовж майже усієї першої чверті XIX ст. латинською мовою фіксували лише населений пункт із зазначенням краю. Відтоді їхні назви змінювалися. Водночас треба брати до уваги, що в Галичині було (є й досі) ряд сіл з однаковими назвами. Якщо з приводу таких назв, як Samboriensis (Самбір), Dobromilensis (Доброміль), Mostianicensis (Мостиська), Vetero-Samboriensis (Старий Самбір), Turcanus (Турка), Bilinanus (Білина), Volechovinus (Болеківці), Borynianus (Бориня), Bylicensis (Биличі), Lisnianus (Лішня), Libochoranus (Либохора), Podbussensis (Підбуж), Przedelnicensis (Передільниця), Rosochinus (Росохи), Rozlucensis (Розлуч), Wooutycensis (Воютичі) та інших проблем з ідентифікацією не виникає, то локалізувати такі, як Posadensis (Посада Хирівська, Посада Старосамбірська, Посада Новоміська та ін.), Possynensis (?), Pogoreliskoensis (?), Sussycensis (були Сушиця Велика, Сушиця Мала, Сушиця Рикова), Alto-Rivanus (?), Ranissoviensis (?), Vetero-Brodeus (?), Vetero-Paganus (?), Volcensis (Вовча у теперішніх Старосамбірському і Турківському районах), Tarnavanus (Тарнава, Тарнава Верхня, Тарнава Нижня та ін.) та інші досить проблематично.

Є відомості про навчання молоді з-поза Галичини. Так, у 1814 р. зафіксовані Антон Гофліх з Угорського королівства (Homopanus) та 2 учні з підросійської України – Іван Крепінський (Біла Церква) і Вінцентій Бжезинський (Zukovcensis)²⁰. До журналу успішності за 1839–1850-ті рр. записані 8 учнів, у т. ч словацького і чеського походження. Зокрема, в 1839 р. вчилися Адольф Мареш з Моравії (2-й граматичний клас), Франц Криста з Праги (1-й гуманітарний клас); у 1848 р. – Алоїз Гісковський з Кремниці (3-й граматичний клас), батько якого працював у Самборі хірургом²¹; у 1849 р. – Ян Терлецький з Янкович (1-й граматичний клас) та ін.²².

Незаконний гурток. Незважаючи на поразку, ідеї Листопадового повстання 1830 р. знайшли певний ґрунт у Галичині, зокрема в середовищі самбірської шкільної молоді. Один з учасників повстання Каспер Ценлевич, українець за походженням, прибув до Самбора, де, як працівник кримінального суду познайомився з гімназистом Михайлом Попелем, також українцем. Вони у 1834 р. організували гурток самоосвіти, який у травні 1836 р. року переріс у таємну організацію. Його члени збиралися у помешканні учня другого гуманітарного класу Юзефа Гавінського або у Ралівському лісі під приводом шкільної екскурсії. Після того, як Ценлевича перевели на роботу до Львова, керівництво гуртком, який налічував 19 членів, перебрав працівник окружного суду Добжецький, а у травні 1836 р. – М. Попель. Його учасники діяли в контексті ідей Листопадового повстання і ставили завдання відновити польську державність та домогтися відміни панщини. З цією метою займалися військовими вправами, вели агітацію серед ремісників та селян. У лютому 1837 р. за доносом Лятошинського поліція заарештувала 13 учасників гуртка – Михайла Попеля, Раймунда Гавінського, Юзефа Гавінського, Амвросія Носкевича, Леопольда Бучковського, Залеського, Кустрицького, Міхновича, Смалявського, Станецького, Струсевича, Товарницького, Чайковського.

Заарештували за доносом свящ. Левицького абсолювента гімназії, українця Берегульського, котрий був домашнім учителем дітей священика. Його звинуватили у пропаганді антиавстрійських ідей серед селян сіл Звір і Сприня.

Під час обшуку в багатьох заарештованих виявили компрометуючі матеріали: в Ю. Гавінського – акт конфедерації польського народу та тексти пісень революційного змісту; Р. Гавінського – дві прокламації Дверницького з Парижа і лист дрогобичанина

Дінстля з антиавстрійським змістом (на звороті було німецькою мовою написано: “Die Menschheit wird von Narren und Thuranei gekränkt, bis nicht am lefzten Pappenbaum der letzte König hängt”); Чайковського – заборонену цензурою книжку Мікласевича “Нарис польської історії” (“Rys historii Polskiej”); Струсевича – працю А. Міцкевича “Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego” і зошит із записаними віршами революційного змісту.

На час слідства, за відсутністю належного приміщення, заарештованих помістили у самбірській кам’яниці на пл. Ринок під номером 24. Стражниками стали військові. Затримані під тиском виказали прізвища інших гімназистів (Доннерсберга, Полянського, Сінницького і Скринського), а також 6 учасників з-поза Самбора.

Унаслідок судовий вирок у 1839 р. був жорстокий. М. Попель отримав 13 років строгого ув’язнення, Берегульський – 12, Міхнович – 11, А. Носкевич – 11, Ю. Гавінський – 10, Чайковський – 10 і Товарницький – 10. Решта були визнані невинними. Апеляційний суд 7 жовтня цього ж року покарання зменшив до 4–1 року строгого ув’язнення. Не unikнув покарання й К. Ценглевич – після втечі його знову заарештували і засудили на 15 років строгого ув’язнення²³.

Революційні події 1848–1849 рр. актуалізували національне питання та його прояви в самбірському суспільстві. Осердям стала місцева гімназія, у якій поляки намагалися вибороти свої права, у т. ч. й на польську мову. Тоді йшлося не просто про мову, а про самовідомість народу, передовсім його освіченої верстви. Не випадково саме в гімназійному середовищі мало місце гостре суспільне протистояння. Тогочасна атмосфера добре відображена у змісті листування гімназійних викладачів Самбірської гімназії з перемишльським катехитом Юліаном Желехівським. Воно не лише засвідчує українсько-польське протистояння на мовному ґрунті, але й вказує на труднощі і перешкоди, що заважали утвердженню самовідомості українця у великому австрійському адміністративному центрі – Самборі.

Як видно, Самбірська гімназія від початку заснування і до революції 1848 р. утверджувалася як австрійська середня школа гуманітарного типу передовсім з огляду на програму навчання. Виходячи з вимог часу відбувалися організаційні зміни в її структурі. Учнівський колектив формувався передовсім з місцевої молоді, а географія їх походження звужувалася в міру відкриття подібних навчальних закладів у Львові та інших окружних містах. Конфесійно греко-католиків, а отже, українців, було багато, хоча й менше. Великий чисельний склад українців підтверджує факт запровадження у гімназії у 1849 р. української мови. Написання імен і прізвищ, а також місце народження багатьох учнів вказує на вагомий відсоток німців, австрійців, чехів, словаків, котрі записані римо-католиками.

¹ Krajewski J. Tajne związki polityczne w Galicyi od roku 1833 do roku 1841 / J. Krajewski. – Lwów: Nakładem “Słowa Polskiego”, 1903. – 133 s.

² Возняк М. З заходів коло ручини в Самбірській гімназії у 1849 і 1850 рр. / М. Возняк // Наша школа. – 1913. – №. 4–5. – С. 217–233.

³ Kuczera A. Samborszczyzna: ilustrowana monografia miasta Sambora i ekonomji samborskiej. T. 1 / A. Kuczera. – Sambor: Nakł. Księgarni Nauczycielskiej w Samborze, 1935. – 492 s.

⁴ Nomina Juvenum in caes. region gymnasio Samboriensi humanioribus litteris studentium ex ordine classium in quas anno... 1807–1847; Jahresbericht des k.-k. vollständigen Gymnasiums zu Sambor für das schuljahr... – Lemberg, 1854–1858; Sprawozdanie c. k. wyższego gimnazjum w Samborze za rok szkolny... – Lwów, 1876–1914.

- ⁵ Кріль М. Слов'янські народи Австрійської монархії: освітні та наукові взаємини з українцями. 1772–1867 / М. Кріль. – Львів: Сполом, 1999. – С. 31.
- ⁶ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 26. – Оп.4. – Спр. 237. – Арк. 91.
- ⁷ Там само. – Арк. 92.
- ⁸ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ). – Ф. 159. – Оп. 5. – Спр. 10286. – Арк. 3.
- ⁹ ЦДІАЛ. – Ф. 178. – Оп. 3. – Спр. 56. – Арк. 108.
- ¹⁰ Jahresbericht des k.-k. vollständigen Gymnasiums zu Sambor für das Schuljahr 1854. – Lemberg: Aus der Stauropigian'schen Instituts-Druckerei, 1854. – S. 32.
- ¹¹ Возняк М. З заходів коло ручини в Самбірській гімназії... – С. 217–233.
- ¹² Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 47. – Спр. 33. – Арк. 7, 9.
- ¹³ Возняк М. З заходів коло ручини в Самбірській гімназії... – С. 228.
- ¹⁴ Dąbrowski T. Historia gimnazjum w Stanisławowie / T. Dąbrowski // Sprawozdanie dyrektora c.k. Gimnazjum w Stanisławowie za rok szkolny 1879. – Lwów: I związkowa drukarnia, 1879. – S. 6.
- ¹⁵ Juventus caesaro-regii gymnasii Samboriensis e moribus et progressu in literis. – Leopoli, 1841, 1845–1847; Діонізій Подлясецький записаний у всіх цих роках як “магістр каліграфії”.
- ¹⁶ Прізвища учнів наведені за порядок їх рівня знань.
- ¹⁷ Nomina Juvenum in caes. region gymnasio Samboriensi humanioribus litteris studentium ex ordine classium in quas anno 1809 scholastico post secundum semester examen publicum referri meruerunt publice proposita die 27 Augusti 1809. – Praemisliae.
- ¹⁸ Juventus caesaro-regii gymnasii Samboriensis e moribus et progressu in literis. – Leopoli, 1814; виділеним шрифтом позначені учні, котрі закінчили навчальний рік з відзнакою.
- ¹⁹ Juventus caesaro-regii gymnasii Samboriensis e moribus et progressu in literis. – Praemisliae, 1837; Juventus caesaro-regii gymnasii Samboriensis e moribus et progressu in literis. – Leopoli, 1841, 1845–1847.
- ²⁰ Juventus caesaro-regii gymnasii Samboriensis e moribus et progressu in literis. – Leopoli, 1814.
- ²¹ ДАЛО. – Ф. 1262. – Оп. 58. – Спр. 1. – Арк. 241 зв.
- ²² Там само. – Арк. 158, 249 зв.
- ²³ Krajewski J. Tajne związki polityczne w Galicyi... – S. 41.

Михайло Кріль.

Самбірська гімназія: від заснування до “весни народів” (до 225-річчя від заснування).

У статті досліджені основні аспекти, пов'язані із заснуванням у 1791 р. Самбірської гімназії як австрійської середньої школи, та основні етапи її розвитку (до революції 1848 р.). Розглянуті особливості навчального процесу, охарактеризований учнівський колектив з огляду на кількість, географію походження і релігійно-конфесійний склад. Акцентовано увагу на формування самосвідомості учнівської молоді, її участь в анти-австрійському підпіллі.

Mykhailo Kril'.

The Sambir Gymnasium: From Its Establishment To “The Spring of Nations” (In Honour of the Institution's 225th Anniversary).

The article dwells on the main aspects connected with the establishment of the gymnasium in the town of Sambir in 1791, then an Austrian secondary school, and the basic stages of its development (until the revolution of 1848). The author considers the features of its educational process, characterises its students in terms of its number, geography of origin and religious-confessional structure. Much attention is paid to the formation of self-consciousness of the studying youth, its participation in the anti-Austrian underground.